

AKPINAR

Kasım - Aralık 2008

Yıl: 3

ISSN: 1306-3731

3 TL

18.
Sayı

KÜLTÜR SANAT VE EDEBİYAT DERGİSİ

Divânü Lugâti't-Türk

Kâşgarlı Mahmûd

KABALCI

*Divânü Lügâti't Türk Yazarı
Türk Dil Bilgini
Kaşgarlı Mahmut
1000 Yaşında*

www.akpinardergisi.com

AKPINAR

Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi

Sayı: 18 / Kasım - Aralık 2008

SAHİBİ VE SORUMLUSU

ismail ÖZMEL
ismailozmel@hotmail.com

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Dr. Nedim BAKIRCI
nedimbakirci@hotmail.com

YAYIN KURULU

İsmail ÖZMEL
Dr. Nedim BAKIRCI
ismail SARIKAYA
Kibar AYAYDIN
Murat SOYAK
Osman YAZAN

DANIŞMA KURULU (HAKEM HEYETİ)

Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet UĞUR (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Pervin ÇAPAN (Muğla Üniversitesi)

YAZIŞMA VE YÖNETİM YERİ

Yeni Çarşı İş Merkezi B Blok Nu. 1/5 NİĞDE
Telefon: 0 388 21312 50 Belgegeçer: 0 388 233 35 45

ABONE ÜCRETİ

Sayısı: 3 YTL
Yıllık Abone Bedeli: 20 YTL
Resmî Abone Bedeli: 40 YTL
Yurtdışı Abone Bedeli: 30 Avro Posta
Çeki: 5145515 (İsmail ÖZMEL)

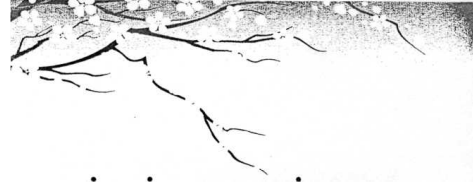
GRAFİK & TASARIM

Kadir DOĞAN

BASKI

Tekten Matbaa Basın Yayın Ltd.Şti.
İstasyon Caddesi Nu.: 33/C NİĞDE

Dergiye gönderilen yazı ve şiirler basıl-
sın basılmasın geri verilmez. Dergimize
gönderilecek yazıların başlığı 12 punto,
alt başlıklar ve muhtevası 11 punto ola-
rak word sayfasında yazılıp diskette ya-
zıma adresimize posta ile veya el-mek
adresimize gönderilmesi gerekmektedir.
Dergimizde yayımlanan yazıların sorum-
luluğu yazarlarına aittir. Yayın kurulu
gerekli gördüğünde yazılarda değişiklik
yapabilir.

İÇİNDEKİLER

4

DİVANU LUGATİ7 - TÜRJCTEN GAZİANTEP
AĞZINA ATASÖZLERİ
Nadir İLHAN

10

USUL EKSİKLİĞİ
Ümit TOKATLI

13

ÖMRE BEDEL MURATLAR(şiir)
*Sergfl VURAL

YAHYA KEMAL BEYATLIT1 ANARKEN
İsmail SARIKAYA

14

Orcl Prof. Dr. SÜHEYL ÜNVER VE NİĞDE
DEFTERİ
İsmail ÖZMEL

15

ZAMAN ZAMAN İÇİNDE (şiir)
Osman YAZAN

16

YAHYA KEMAL'İ VE ŞİİRİNİ ANLAMAK Taner
CÜÇLÜTÜRK

DİVANU LUGATI'T-TURK'TEN GAZİANTEP AĞZINA ATASÖZLERİ*

Nadir İLHAN

Giriş

Toplumların kolektif bilinci, milli hafızası dil sayesinde oluşmakta, varlığını dil sayesinde devam ettirmektedir. Dil sayesinde toplumun bireyleri ortak değerleri kazanır, ortak bilince ulaşırlar. Milletlerin ortak kültürel değerleri, gelenek ve görenekleri dil sayesinde işlenerek nesilden nesile aktarılmaktadır. Toplum meydana getiren fertler de dil sayesinde kendilerine ulaşan milli değerlere sahip çıkmakta, onlar etrafında kenetlenerek, ortak bilinçleri geliştirmektedir. Ortak değerlerin yansımaları olan atasözleri kolektif bilincin dil dünyasına yansıyan söyleyişlerdir.

Toplumsal bilinci oluşturan, iletişimi sağlayan dil durmaksızın değişmekte ancak biz dilimizin değiştiğini de fark edememekteyiz. Dilin farklılaşımını görebilmek için tarihî lehçelere veya çağdaş lehçelerin farklı sahalardaki kullanımlarına veya daha dar bölgelerde kullanılan ağızlara bakmamız yeterli olacaktır. Dilin ses sisteminde ve kelimelerinde uzun süren bir tarihi süreç içerisinde, bir kısım değişimler ve farklılaşmalar meydana gelebilmesine karşın bunlar dilin kollarını bir birinden tamamen koparan değişimler de değildir. Bu konuyla bağlantılı olarak J. V. Vendryes "Kelimeler aynı kalmasa, ne düşünce ne de toplum hayatı mümkün olabilir. Herkesin kendine göre bir gerçek benimsemesini önleyen gene dildir. Dil bizi, başkalarının, birlikte yaşadığımız kimselerin gerçeklerini benimsemeye ve kendi gerçeğimizi onlarınkine uydurmaya zorlar."¹ demektedir. Vendryes'in de ifade ettiği gibi dil birlikte yaşadığımız toplumun gerçeklerini bize benimsetmekte, ortak kültürün oluşturulmasını sağlamaktadır.

Uzun deneyimler ve tecrübeler neticesinde oluşan ve toplumun ortak değerleri haline

gelen örfün, gelenek ve göreneklerin, bunların dilde süzülerek kristalleşen şekilleri olan atasözlerinin nesilden nesile aktarılması, ortak değerler olarak benimsenmesi, ortak aklın ortak bilincin ürünü olan dille gerçekleşmektedir.

Ömer Asım Aksoy'un "Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşırlar. İnandırıcı ve kutsaldırlar."² dediği atasözleri, Kitab-ı Atalar'da da 'Atalar sözü Kur'ana girmez, yanınca yelişür' şeklinde ifade edilmekte ve alelade sözlerden farklı; toplumun ortak değerlerini yansıması açısından kutsiyet taşımaktadırlar. Atasözleri taşıdıkları yargılar açısından doğruluğu herkesçe kabul edilen, milletin ortak dünya görüşünü yansıtan kalıplaşmış söz birlikleridir.

Atasözünün tarifi, özellikleri:

Atasözünün tam bir tarifinin yapılmadığını belirten Ömer Asım Aksoy, eserinde şöyle bir tarif ortaya koymaktadır: "Atalar sözü: kuvvetli bir fikri, derin bir düşünceyi veya hayat tecrübelerinden alınmış bir dersi; ya öğüt, ya genel kural, yahut âdet ve gelenek olarak; kısa, özlü bir düstur şeklinde belirten, halkın ortak bilincinden doğmuş ve uzun zamanların süzgecinden geçmiş, yaygın, sevilir sözlerdir."³ Aksoy'un bu tarifinden de anlaşılabilir atasözlerinin temel özellikleri, halkın ortak bilincinden doğan uzun zaman süzgecinden geçerek günümüze ulaşan genel kabulleri bir hüküm halinde bildiren sözler olmasıdır.

Aksoy'a göre 'açıktan ahlak amacı gözetilen atasözleri, açıktan açığa öğüt vermeyen kendisinden ders ve ibret alınan atasözleri ve bazı âdet ve gelenekleri düsturlaştıran atasözleri olmak üzere üç tür atasözü grubu bulunmaktadır.

İnsanoğlunun bir takım ortak yaratılış özellikleri dolayısıyla ortak iletişim aracı olan

dilinde de bir takım benzerlikler görülmektedir. Her milli dilde, o dili kullanarak iletişim kuran milletin edindiği deneyimlerini, bilgi ve görgüsünü yansıtan atasözleri bulunmaktadır. Bu ortak değerleri ifade eden atasözlerinin bir kısmının zamanla kaybolabildiği bir kısmının değişerek devam ettiği bir kısmının ise aynen korunabildiği bilinmektedir. "

Doğan Aksan bu konuda "Atasözleri zaman içinde yitirilebilmekte, bir bölümü sözcükleri değişerek bir bölümü de hemen hemen hiç değişmeden yaşamlarını sürdürmektedir. Kimi atasözleri de ülkenin ortak yazın dilinde kullanılmaz olmakla birlikte, dilin birçok eski Ögesini barındıran lehçe ve ağızlarda varlıklarını koruyabilmektedir." diyerek tarihî dönemlerde kullanılan atasözlerinin bir kısmının ortak yazı dilinde yer almadıklarını, buna karşılık ağızlarda eski şekillerin bir kısmını da koruyarak varlıklarını devam ettirebildiklerini göstermektedirler.

Atasözlerinin yazı dilimizdeki yaygın ve zengin kullanımlarına Türkiye Türkçesi ağızlarında da rastlamaktayız. Ağızlarda yer alan ve Türkçenin eski dönemlerinden gelen pek çok unsur gibi atasözlerinin bir kısmının varlığı da eski Türkçe dönemine dayanmakta, tarihi metinlerde kullanımlarını görebilmekteyiz. Bir kısmı ise Türklerin yerleştikleri-yaşadıkları coğrafyalarda karşılaştıkları durumlara edindikleri tecrübe ve deneyimlere bağlı olarak ürettikleri genel geçer düşüncelerdir. Doğan Aksan da atasözleriyle ilgili olarak "Bir bölümü, Türkçenin eski dönemlerinden gelen, bir bölümü ise doğrudan doğruya Anadolu halkının kendi bilgeliğine, deneyimlerine dayanan bu sözler gerçekten, çok özgün, ... çok başarılı örnekler oluşturmaktadır."⁵ diyerek atasözlerinin bir kısmının bütün Türk dünyasında görülmesine karşılık bir kısmının bölgeden bölgeye değişebilen atasözleri olduğunu bildirmiştir. Divanu Lugati't-Türk ve atasözleri Türk milletinin milli hafızasının köşe taşlarından biri olan Divanu Lugati't-Türk de içerisinde barındırdığı dil malzemesiyle, folklorik unsurlarla Türk kimliğinin, Türk geçmişinin en önemli ürünlerindedir.

Karahanlı sahasında XI. yüzyılda yazdığı Türkçenin en eski sözlüğüdür. Bazı kaynaklarda 1072 yılında yazımaya başlanıp 1077 yılında tamamlanarak Abbasi halifesine sunulduğu bildirilen eserin, pek çok kaynakta xo72 tarihinde tamamlandığı belirtilmektedir. Eser Araplara Türkçe öğretmek gayesiyle yazıldığı için düzenleniş açısından da bildiğimiz sözlük sistemlerinden farklı olarak, Arapçanın kelime sistemine göre düzenlenmiştir.

Divanu Lugati't-Türk'te Besim Atalay'ın "sav" ibaresiyle verdiği 284 cümle bulunmaktadır. Ancak Ahmet Günşen'in I. Uluslararası Türk Dünyası Kurultayı'nda sunduğu bildirisinde Divandaki savların yani atasözlerinin sayısı konusunda Besim Atalay tarafından hazırlanan tercümenin taranmasıyla sav ibareli 284 cümle tespit ettiğini, ancak bunlardan birinin de yargı ifade eden bir cümle özelliği olmadığını belirttikten sonra şu bilgilere yer vermiştir: "Sonuçta, "sav" ibaresi taşıyan 284 cümleye ulaştık, bazılarının, özellikle sıralı cümle yapısında olanların, yarım olarak tekrarlanmış olduğunu gördük. ... Buna göre 26 savın 2, 4 savın 3, 1 savın da 4 defa tekrarlanmış olduğunu gördük. Tekrarları aynı sıra numarasına aldıktan sonra elimizde 267 sav kaldı."⁶

Yukarıdaki ifadelerde de belirtildiği gibi Besim Atalay'ın çalışmasından hareketle tekrarlar dışında ve sav ibaresiyle verilmekle birlikte yargı ifade etmeyen örnekte çıkarılınca 266 sava ulaşan Günşen, sav ibaresiyle verilmeyen iki cümleyi de sav olarak değerlendirmiş ve Divanu Lugati't-Türk'teki savları 268 olarak tespit etmiştir. Bu konudaki hükmünü de şu sözleriyle ifade etmiştir: "tarama çalışmamız sırasında, her ne kadar sav olarak belirtilmemiş de olsa, iki cümleyi anlam ve anlatım özelliklerine bakarak, sav cümlesi olarak listemize ekledik.... Böylece 268 sav cümlesini ele alıp... geniş bir incelemeye tâbi tuttuk."⁷

Bu atasözlerinin tamamına yakını bugün Türk dünyasında varlıklarını devam ettirmektedirler. Kaşgarlı Mahmud'un Divanına aldığı tanıklayıcı açıklayıcı metinler içerisinde şiirler, atasözleri yer almaktadır. KayaTürkay Divanında yer alan atasözleri konusunda "Bu sözlerin

ve durum karşısında kullanıldıklarını, hangi yargıyı bildirmek amacıyla söylendiklerini belirler. Kâşgarlı'nın böylece işleyip verdiği atasözleri 300'e yakındır.⁸ demek suretiyle 300'e yakın atasözünün kullanıldığını belirttikten sonra bunların bir bölümünün ortak yazı dilimizde ve bölge ağızlarımızda da yaşadıklarını ifade etmiştir.

Agop Dilaçar da, eserlerinde işledikleri konular yanında tanıklayıcı olarak, Kaşgarlı Mahmutla birlikte Yusuf Has Hacib'in de Türkçenin atasözlerini eserinde topladığını bildirmekte, durumu şöyle ifade etmektedir. "Balasagunlu Yusuf, evren, ahlak, erdem, hikmet, ülkücülük, ... ve ..., Kaşgarlı Mahmut da, coğrafya, budun bilgisi, tarih dil ve lehçe bilgisi alanında egemendirler. Birleştikleri başka bir önemli nokta da Türk folkloru ve atasözleri alanı idi."⁹

Kaşgarlı'nın farklı Türk boyları arasından derlediği atasözlerinin büyük bir kısmı bugün Türkiye Türkçesinin yazı dilinde olduğu gibi çağdaş Türk lehçelerinde de bir kısım ses ve kelime farklılıklarıyla da olsa varlıklarını devam ettirmektedirler. Divan'daki atasözlerinin Türkiye Türkçesinde devam ettiğini Türkay "Kaşgarlı'nın topladığı atasözlerinin birçoğu, bugün Türkiye Türkçesinde canlılığını korumaktadır. ...Tagtagka kavuşmas, kişig kişige kavuşur (1/53) ise 'dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur' biçiminde şimdilere ulaşmıştır.... avcı nece al bilse, adıg anca yol bilir (1/63) öğüdü, "Avcı ne kadar al bilse ayı o kadar yol bilir" biçiminde dilimizdeki canlılığını yitirmemiştir."¹⁰ sözleriyle, Divanda geçen pek çok atasözünün bu gün yazı dilimizde canlı bir şekilde kullanıldığını vurgulamaktadır.

Divan'da yer alan "Kişi sözleşü, yılık yıdlaşu (III. 104)" 'Kişi söyleşerek, at koklaşarak / İnsanlar konuşa konuşa hayvanlar koklaşa koklaşa anlaşır.', "Arslan karişa sıçgan ün közedür" (IH/263) 'aslan kocayınca sıçan deliğini gözetir'" gibi birçok atasözü de günümüzde varlığını aynen devam ettiren atasözlerimizdendir.

Özkuş Çobanoğlu da, Türkiye Türkçesinde kullanılan "açın karnı doyar, gözü doymaz" "çocuğa iş buyur, izinden kendin yürü" şeklindeki atasözlerinin hem Divanu Lugati't-Türkde

hem de çağdaş lehçelerde kullanıldığını eserinde göstermektedir.

"*ttü. Açın karnı doyar, gözü doymaz, dltü. Atan yüki aş bolsa açka az körünür, altn. Açın karnı toyar közi toymaz, osml. Açın karnı doyar, gözü doymaz, balk. Aç gözlinin karnı doyar, güzi doymas, çuvş. hırım tuti ta, kus vısı, kary. Özü toydı, közü toymadı, kbrs. Açın gamı doyar ama gözü doymaz, krgz. Açın kursağı toysa toyso da, közü toyboyt, tatr. Açka kazan atırma, üşügenge ut yaktırma, uygr. Açköznin özi toysa, közi toymas."¹¹

"*ttü. Çocuğa iş buyur, izinden kendin yürü. dltü. oğlan ışı iş bolmas, oğlak munguzı sap bolmaz, çağt. Balağa iş buyur izindin özün yugar, osml. Çocuğu işe sal, ardınca sen var, kazk. Balanı jumsasan artman özin barasın, kbrs. Çocuğa iş buyur arkasından koş dur, özbk. Bolaga iş buyur, ketidan özin yugur, uygr. Balını işka buyrup, keynidin özen yüger."¹²

Yukarıdaki atasözlerinden Divanu Lugati't-Türkte "atan yüki aş bolsa açka az körünür" şeklinde yer alan "açın karnı doyar, gözü doymaz." Atasözü Türkiye Türkçesi ağızlarında da bazı bölgelerde görülmektedir. "Aç doymam, çıplak donanmam der. (*Kilis, -Gaz.); Aç doymaz, susuz kanmaz. (-Kn)"¹³

Yine Divanu Lugati't-Türk'te oğlan ışı iş bolmas, oğlak munguzı sap bolmaz" şeklinde geçen "Çocuğa iş buyur, izinden kendin yürü" atasözü de bölge ağızlarında "Çocuğa iş, peşine düş. (-Vn.); Çocuğu yolla bok yemeye, sen de git çok yemeye. (*Hanak köyleri -Kr.)"¹⁴ şekillerinde varlığını devam ettirmektedir.

Bunlardan bir kısmı da Gaziantep ağzında hem şekil hem de mana açısından aynen yaşamaktadır. Bunlardan "Ağız yise köz uyadur (i.91), iki koçnarbaşı biraşaçtıpışmas(III.382), Böri konşısın yemes (III.220), Kişi alası içtin, yılık alası taştın (I.91), Yitüklig anası koyun açar (III.18)" gibi atasözleri Gaziantep ağzında bazı ses ve şekil farklılıklarıyla olsa da mana itibarıyla aynen yaşamaktadır.

Divanu Lugati't-Türk'teki atasözlerinin bir kısmı bu günle aynı veya yakın anlamda olmakla birlikte günümüzde kullanılmayan kelimelerle kurulmaktadır. Ötlüg yincü yirde kal-

mas (III.30);Tünle yorub küntüz sebnür, küçükte eblenüp ulgayu sebnür (III.87)

Çalışmamızın temelini oluşturan Divanu Lugati't-Türk'teki atasözlerini karşılaştıracamız Gaziantep ağızı üzerine önemli çalışmalar yapan Ömer Asım Aksoy, 1998 yılında Gaziantep'te doğmuştur, ilk ve ortaöğrenimini Antep'te, Yükseköğrenimini İstanbul Hukuk Fakültesinde bitirmiştir. Nizip'te Cumhuriyet savcılığı, Gaziantep'te avukatlık, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği, Maarif-i Mahalliye-i İslamiye üyeliği, Halk Okulu Müdürlüğü, Halk Fırkası ve Halkevi il Başkanlığı gibi görevlerde bulunduktan sonra Gaziantep savunmasına katılmış ve 1935'ten 1950'ye kadar Gaziantep milletvekili seçilmiştir.Türk Dil Kurumunun kurulmasından itibaren çalışmalarıyla ilgilenmiş, 1941'de bu kurumun Tarama ve Derleme Kolu Başkanlığına getirilmiştir. Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü'nün ortaya çıkarılmasını sağlamış, kendisi de Gaziantep Ağızı adlı çalışmayla birlikte önemli çalışmalar ortaya koymuştur.

Divanu Lugat't-Türk'te geçen atasözlerinden yaklaşık % 10 kadarının Gaziantep ağızında kullanıldığı Ömer Asım Aksoy tarafından Gaziantep Ağızı II¹⁵ adlı eserinde gösterilmiştir. Ömer Asım Aksoy'un bu çalışmasında Gaziantep ağızından derlenen 920 civarında atasözü yer almaktadır. Divandaki atasözlerinin üç katı kadar olan bu atasözlerinin büyük bir kısmı yazı dilimizde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında da yaşamaktadır.

Bu atasözlerinden bir kısmı kullanım amacı ve taşıdığı anlamı açısından, Divanu Lugati't-Türk'te yer aldığı şekliyle herhangi bir değişikliğe uğramadan Gaziantep ağızında da kullanılmaya devam edilmektedir. Bu tür atasözlerinde bir kısım fonetik farklılaşmalar ile, bir kısmı bazı kelimelerin günümüz Türkçesinde kullanılmayan karşılıklarıyla Divanda yer almasına karşılık anlam ve düzenleniş açısından yazı dilimizde ve Türkiye Türkçesi ağızlarıyla bire bir paralellik göstermektedirler. Bu tür atasözlerinden Gaziantep ağızında görülen örneklerinden bazıları da aşağıdadır:

Ağız yese köz uyadur(l. 55) -Ağız yer göz utanır

Böri koşnısın yemes (III. 220)

-Kurt komşusunu talamaz

Emgek eğinde kalmas (1.110) -

Emek yerde kalmaz

Endik uma eblikni ağırlar (1.105) -Misafirin yüzüzü ev sahibini ağırlar

İt ısırmas, at tepmes teme (1.178) -

Atım tepmez, itim kapmaz deme

iki koçnğar başı bir aşaçta pışmas (III.382)

-İki koç kafası bir kazanda kaynamaz

Kişi alası içtin, yıldı alası taşın (I.91) -Adanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında

Yitüklüğü anası koyun açar (III. 18)

-Yitüğü olan anasının koyununu arar.

Divanu Lugat't-Türk'te yer alan bir kısım atasözlerinin Gaziantep ağızındaki yansımalarında bir kısım farklılaşmalar olmakla birlikte temel düşüncenin aynı olduğu görülmektedir. Bu atasözlerin bir kısmında ya atasözü kısaltılmış veya atasözü genişletilmiştir. Bir kısmında atasözünde yer alan varlık veya kavram farklılaştırılmıştır. Ancak temel düşüncede paralellik devam etmektedir. Bu durum da, toplumun içinde bulunduğu sosyal şartlara, yaşanan coğrafyaya, kabul edilen inanç sistemine, kültürler arası etkileşimlere bağlı olarak ortaya çıkan birtakım sebeplerle açıklanabilir.

Gaziantep ağızında görülen bu tür atasözü örneklerinin bir kısmı kullanım ve oluşum şekillerine bağlı olarak aşağıdaki gibi gruplandırabiliriz:

Divanu Lugati't-Türkte farklı kavramlar ile ifade edilen sözün, farklı kelime veya kavram ile ifade edilmesine karşın aynı amaç ve mana ile Gaziantep ağızında kullanımı görülen atasözleri:

Anası teflük yufka yapar, oğlu tetik koşa kapar (III. 33) 'Anası hileci ekmeği yufka yapar; oğlu tetik çift kapar' -Analık usta yumağı ufak yapar, çocuklar usta ekmeği çift kapar

Atan yüki aş bolsa açka az körünür (I. 75) 'Deve yükü aş olsa, açka az görünür.' -Acıkan doymam sanır, susayan kanmam sanır

Tiriğ esen bolsa tanğ öküş körür (I. 62) İnsan diri, esen olsa şaşılacak çok şey görür.' -Yasayı gör yasayı, sonra gör temaşayı

Edhgü er sünğüki erir atı kalır. (III. 307) 1yi kişinin kemiği erir, adı kalır.' -Öküz ölür, gönü kalır; yiğit ölür, ünü kalır.

Saçratgudın korkmuş kuş kırk yıl ayrı yıgaç üze konmas (II. 331) Tuzakdan korkmuş kuş kırk yıl çatal ağaç üstüne konmaz. -Eşekken eşek çamura bir kere çöker

Tewi silkinse eşekke yük çıkar (II. 246) Deve silkinse eşeğe yük çıkar. -Devenin derisi eşeğe tay olur

Tezek karda yatmas, edhgü ısız katmas (I. 386) Tezek karda yatmaz, iyilik kötülüğe katılmaz. -Kar erir bok ayaza çıkar

Aşağıdaki örneklerde ise Divanu Lugati't-Türk'teki atasözünün bir kısmının kısaltıldığı veya atasözünün ilgili kavramlarla uzatıldığı görülmekte, ancak Gaziantep ağzındaki atasözünün yeni şeklinin, Divandaki atasözünüyle amaç ve anlam yönüyle aynılığı görülmektedir:

Kanıg kan bile (birle) yumas (III. 66, III. 157) 'Kanı kan ile yıkamazlar' -Kanı kan ile yu-mazlar, kanı su ile yurlar

Oğlan ışığı iş bolmas, oğlak münğüzi sap bolmas (III. 145) 'çocuk işi iş olmaz, oğlak boynuzu sap olmaz.' -Uşağı işe sal, ardı sıra sen git.

Atası anası açığı almıla yese oğlu kızı tisi kamar(III.272) -Babasının yediği koruktan oğlunun dişi kamaşır.

Tezek karda yatmas, edhgü ısız katmas (I. 386) -Kar erir bok ayaza çıkar

Değişen coğrafya, inanç ve kültürel etkileşimlere bağlı olarak bazı atasözlerindeki kavramların da değiştiği görülmektedir:

Küç eldin kirşe törü tünğluktin çıkar (III. 120, II. 17) 'Güç/zulüm avludan girerse töre bacadan çıkar' -Bartıl kapıdan girerse iman tağadan çıkar (Rüşvet kapıdan girerse, iman pencereden çıkar)

Öldeçi sıçgan muş taşakın (taşakı) kaşır (III. 267,1. 438) -itin ölümü gelirse caminin hayadına (yahut: mescide yakın) sıçar

Ötlüğ yinçü yerde kalmas (III. 30) -Delikli taş yerde kalmaz

Ot tese ağız köymes (I. 43) *ateş dese/de mekle ağız yanmaz' -Bal demekle ağız

tatlı olmaz

Karga kazga ötgünse butı sınır (I. 254) -Tavuk kaza bakarsa götü yırtılır

Tewi silkinse eşekke yük çıkar (II. 246) -Devenin derisi eşeğe tay olur

Divan'da yer almakla birlikte Ömer Asım Aksoy'un Gaziantep Ağzı II'ye alınmayan bazı atasözleri de anlam ve şekil açısından Gaziantep atasözleriyle paralellik göstermektedir.

Arkasız er çeriğ sıyumas (1.128) Yiğit, yarıdımıcısı olmadıkça asker yenemez. -Arka gerek arka, ya utana ya korka

Arpasız at aşumas, arkasız alp çeriğ sıyumas (I. 123) Arpasız at aşamaz, arkasız yiğit rakibini yenemez -Ata arpa yiğide pilav

Kişi eti tiriğle tatır. (III. 257) Kişi eti diri iken tatlıdır. -At kaçmaz, et kaçır

Yalnğus kaz ötmes (III. 384) Yalnız kaz ötmez. -Yalnız (veya tek) taş duvar olmaz

Türkçenin genelinde olduğu gibi, Gaziantep ağzında ve Divanu Lugati't-Türkte de hayvanlarla ilgili pek çok atasözü geçmektedir. Atasözlerinde geçen hayvan adları benzetme ve anlam aktarımı yoluyla insan hayatını ve insanın ulaştığı tecrübeleri etkili bir şekilde ifade için kullanılmıştır. Hayvanların insan hayatına etkisi ve katkısı ölçüsünde, insanın dil dünyasında da yer alabildiklerini görebilmekteyiz.

Aslan cesaretin, yiğitliğin sembolü olarak kullanılırken, tilki kurnazlığın, sinsiliğin sembolüdür. Köpek, kedi kuşlar, oğlak öküz, at vb. gibi insan hayatında geçmişte önemli yeri olan hayvanlar, insanın kendisini ve çevresini algılama ve anlatma vasıtası olan diline ve dil ürünlerine de etkileri ölçüsünde yansımışlardır. Gaziantep ağzı ve Divanu Lugati't-Türkte de bu tür örnekleri buhnağ mümkünür.

Sonuç

Atasözlerinin yazı dilimizdeki yaygın ve zengin kullanımlarına Türkiye Türkçesi ağızlarında da rastlamaktayız. Ağızlarda yer alan ve Türkçenin eski dönemlerinden gelen pek çok unsur gibi atasözlerinin bir kısmının varlığı da eski Türkçe dönemine dayanmakta, tarihi metinlerde kullanımlarını görebilmekteyiz. Bir kısmı ise Türklerin yerleştikleri-yaşadıkları coğ-

rafyalarda karşılaştıkları durumlara edindikleri tecrübe ve deneyimlere bağlı olarak ürettikleri genel geçer düşüncelerdir.

936 yıl önce yazılan Türk ortak kültürün yazılı ürünlerinden olan Divanu Lugati't-Türk'teki bir kısım atasözleri aynen korunurken, bir kısım atasözleri de bazı ses değişimleri ve kelime / kavram farklılaşmalarıyla varlıklarını sürdürmektedirler. Gaziantep ağzı da ortak Türk kültürünün dil zenginliklerini ve kültürel değerlerini yaşattığını Divan'da yer alan atasözlerinin bir kısmını toplumsal hayatta koruyarak göstermiştir.

Kaynaklar:

Aksan, Doğan, (2002) Anadilimizin Söz Denizinde, **Bilgi** Yay., İstanbul.

Aksan, Doğan, (2006) Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri, 2. Baskı BilgiYay., İstanbul.

Aksoy, Ömer Asım, (1984) Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I, 4. Baskı, TDK Yay., Ankara.

Aksoy, Ömer Asım, (1945) Gaziantep Ağzı II, TDK Yay., İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.

Aksoy, Ömer Asım ve başk., (2004) Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II, TDK

Yay., Ankara.

Atalay, Besim, (1998) Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi I-IV, 4. Baskı, TDK Yay. Ankara.

Çobanoğlu, Özkul, (2004) Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. Ankara.

Dilaçar, Agop, (1972) "Kaşgarlı Mahmut'un Kişiliği", Türk Dili, Yıl 22, Cilt XXVII, Sayı 253, 1 Ekim, s.20-22.

Günşen, Ahmet; (2006) "Dîvânu Lûgati't-Türk'teki Savların Cümle Yapısı", I. Uluslararası Türk Dünyası Kurultayı (9-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir) -Bildiriler-, Editörler: Fikret Türkmen-Gürer Gülsevin, C. III, Ankara: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yay., s. 1041-1054.

Türkay, Kaya, (1983) "Kaşgarlı'dan Günümüze Gelen Atasözleri", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1980-1981, TDK Yay. Ankara, s.39-42.

Vendryes, J.V., (2001) Dil ve Düşünce (çev. Berke Vardar), MultilingualYay. İstanbul.

* Bu Yazı Uluslararası Gaziantep Araştırmaları (Sözlü Kültür, Dil Ve Edebiyat) Sempozyumu Gaziantep, 10-12 Nisan 2008, sempozyumunda sunulan bildiri metninden hazırlanmıştır.

**Yrd. Doç. Dr. F.Ü. Fen Edeb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ELAZIĞ nilhani@firat.edu.tr nadirihan@hotmail.com

1 J.V. Vendryes, Dil ve Düşünce (çev. Berke Vardar), MultilingualYay. İstanbul 2001, s.34.

2 Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I, Dördüncü Baskı, TDK Yay., Ankara 1984

3 Ömer Asım Aksoy, Gaziantep Ağzı II, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1945, 213.

4 Doğan Aksan, Anadilimizin Söz Denizinde, BilgiYay., İstanbul 2002, s.141.

5 Doğan Aksan, Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri, 2. Baskı BilgiYay., İstanbul 2006, s.158.

6 Ahmet Günşen, "Dîvânu Lugati't-Türk'teki Savların Cümle Yapısı", I. Uluslararası Türk Dünyası Kurultayı (9-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir) -Bildiriler-, Editörler: Fikret Türkmen-Gürer Gülsevin, C. III, Ankara: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yay., s. 1041-1054

7 Günşen, a.g.b., 1044.

8 Kaya Türkay, "Kaşgarlı'dan Günümüze Gelen Atasözleri" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1980-1981, TDK Yay. Ankara 1983, s.39.

9 Agop Dilaçar, "Kaşgarlı Mahmut'un Kişiliği" Türk Dili, Yıl 22, Cilt XXVII, Sayı 253, 1 Ekim 1972, s.21.

10 Türkay 1983, s.39

11 Özkul Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. Ankara 2004, s.50-51.

12 Çobanoğlu 2004: s.184-185.

13 Ömer Asım Aksoy ve başk., Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II, TDK Yay., Ankara 2004, 5.27.

14 Aksoy ve başk 2004: s.81.

15 Ömer Asım Aksoy, Gaziantep Ağzı II, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1945, s.243-374